

Branka Migotti: Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2003.

Publikacija *Two gold-sandwich glasses from Štrbinci (Đakovo, northern Croatia)*, autorice Branke Migotti, objavljena 2002. godine u Zagrebu, u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, hvalevrijednim nastojanjem Muzeja Đakovštine u Đakovu ove je godine povodom dolaska Svetog Oca Ivana Pavla II. u Hrvatsku doživjela svoje izdanje na hrvatskom jeziku. Autorica je stoga ovu priliku iskoristila da bi hrvatskoj verziji dodala opis i komentar grobne cjeline u kojoj je prilikom istraživanja kasnoantičkog groblja na Štrbincima kod Đakova u 2001. pronađeno drugo pozlaćeno staklo, te poglavlje o religijsko-ritulanim i imovinsko-statusnim okolnostima ukopa groba 45, u kojem je ono pronađeno.

Knjiga formata 240x170 mm broji 77 strana, bogato je ilustrirana (30 crteža i 9 fotografija), uz jednu zemljopisnu kartu. Uz popis ilustracija i kratica korištenih u tekstu tu je i opsežan popis literature kojom se autorica koristila. Knjiga je podijeljena na tri glavna poglavlja, uz potpoglavlja: I. Stanje istraženosti dvoslojnih pozlaćenih stakala, 1. Naziv, postupak izrade, razvrstavanje, 2. Ishodište datiranje, radionice, 3. Kontekst, svrha i uporaba, sadržaji prizora, oblici posuda; II. Pozlaćena stakla sa Štrbinaca, 1. Staklo s prizorom bračnog para, 1.a. Okolnosti nalaza, 1.b. Opis, 1.c. Ikonografija i datacija; 2. Staklo s obiteljskim prizorom, 2.a. Okolnosti nalaza, 2.b. Opis, 2.c. Ikonografija i datacija, 2.d. Ritualno-religijske i imovinsko-statusne okolnosti ukopa u grobu 45; i posljednje poglavlje III. Vrednovanje nalaza u njihovu arheološkome kontekstu.

U prvom poglavlju autorica je, kako i priliči, prije svega pokušala razriješiti terminologiju samog naziva, te se odbacivši zastario i neprikladan, ali u hrvatskoj arheologiji uvriježen naziv *fondo d'oro*, odlučila za izraz (dvoslojna) pozlaćena stakla, što je opsežno obrazložila. Iz teksta doznajemo da je od 460 komada pozlaćenih stakala njih četrdesetak, dakle 10%, ukrašeno obiteljskim portretima, a od 5 panonskih komada, njih čak 4 ukrašeno je obiteljskim portretom. Isto je tako prikazala stanje istraženosti dvoslojnih pozlaćenih stakala, u okviru kojeg se kritički osvrnula, između ostalog, i na danas jedini postojeći katalog razmatrane materije Charlesa R. Moreya i sličan rad L. Faedo. Autorica je ukazala na manjkavosti teorija i Ch. R. Moreya i L. Faedo o elementima koji bi trebali odrediti iz koje je radionice izašlo pojedino staklo. U raspravi o kontekstu, svrsi i upotrebi pozlaćenih stakala autorica dolazi do zaključka da se ona u pravilu, ali ne i beziznimno, pronalaze u grobnom okruženju, te da je riječ vjerojatno o dubljim posudama (tu napušta svoje prijašnje mišljenje da je riječ o plitkim tanjurima ili pliticama) u svečanim prigodama, ako ne svakodnevno. Posude su se najvjerojatnije lomile ritualno, a dna s prizorom prilagala u grobove ili ih obilježavala izvana. Posude pozlaćenog dna vjerojatno su ukrasni predmeti važne kulturne i obiteljske simbolike, ne samo privatne, nego i javne.

U drugom poglavlju autorica obrađuje dva pozlaćena stakla pronađena na Štrbincima dajući okolnosti nalaza, opise, ikonografiju i dataciju. Okolnosti nalaza Stakla I s prizorom bračnog para pronađenog 1965. godine nažalost nisu sasvim jasne. Iako je nalaz objavljen ubrzo nakon otkrića, tek je sada sveobuhvatno obrađen. Raščlanjujući prikaz (frizura, odjeća, nakit, portret) na pozlaćenom staklu autorica predlaže dataciju predmeta u drugu trećinu 4. st. (otprilike 330.-360.), s nedokazanom mogućnošću sužavanja datacije na šesto desetljeće 4. st. (350.-360.). Na temelju depersonaliziranog, ali jedinstvenog natpisa *FLOPENTIS* tj. *florentes*, sa značenjem *oni koji cvjetaju*, staklo I može se, prema autorici, smatrati posebnom narudžbom za prigodu zaruka ili vjenčanja određenog para. Staklo II s obiteljskim prizorom i natpisom *VIVATIS FELICIS* (tj. *felices*) *IN DEO*, u prijevodu *Živite sretni u Bogu!*, nasreću ima gotovo sasvim jasne okolnosti nalaza. Natpis na pozlaćenom dnu treba svakako shvatiti u kršćanskome smislu. Staklo je, iznenađujuće za uobičajen položaj staklenih priloga na Štrbincima, pronađeno u grobu 45 pored glave (kosti glave nažalost nisu sačuvane) djevojčice od 8-12 godina starosti. Osim pozlaćenog stakla, kao prilog su u grob položena još dva dna staklenih posuda na otprilike istom mjestu gdje i pozlaćeno staklo, narukvice (na lijevoj ruci dvije, na desnoj jedna), s unutrašnje strane lijeve bedrene kosti kljova divlje svinje, kod lijevog stopala na hrpi prstenje, kopče ogrlice, privjesak i perle, amorfnog grumenje staklene paste i tanka pravokutna pločica od sedefa, a s lijeve strane glave zamotani komad

tkanine. Staklo II pokazuje iznimno velike sličnosti sa sličnim nalazom iz Dunaújvárosa. Analizom obiteljskih portreta na pozlaćenim staklima, te ponovno raščlambom prikaza (frizura, odjeća, nakit, portret), pri čemu se komparativno vrednovanje ikonografsko-stilskih elemenata ne oslanja samo na poznati korpus pozlaćenih stakala, nego i na druge likovne medije, prije svega skulpturu, autorica dolazi do zaključka da je predmet izrađen najranije za vrijeme cara Konstantina Velikog, ali je vjerojatnije da je nastao u razdoblju 360.-400. godine. U prilog dataciji u drugu polovicu 4. st. govori i vrijeme ukopa na dosad istraženome dijelu groblja u okviru kojeg je staklo i pronađeno. Činjenica je da je u Rimu i Italiji tek 10 - 11% svih obiteljskih prizora na pozlaćenim staklima kršćansko, dok su u Panoniji takva tri primjerka od ukupno četiri. Prema tome, izgleda da je posebnost panonskih provincija određena sklonost prema prizorima kršćanskih obitelji. I kod Stakla I i Stakla II autorica je pokazala nedostatke kronološki opredijeljenih radionica prema L. Faedo. Različiti broj članova obitelji na pozlaćenim staklima, kao i nedostatak dokaza o serijskoj proizvodnji autorica je povezala s pretpostavkom da su se posude s dvoslojnim pozlaćenim staklima izrađivale kao pojedinačne narudžbe za određene prilike. U pitanju je moglo biti obiteljsko slavlje u užem smislu riječi, ali i svečanost povezana sa službenim položajem oca obitelji. Posebno potpoglavlje obrađuje ritualno-religijske i imovinsko-statusne okolnosti ukopa u grobu 45. Staklo pronađeno u grobu 45 nije nikako moglo, kao stakla koja su u katakombama umetnuta u grobne niše (lokule), označavati grob pokojnice, budući je bilo u zemlji. Ono je, na temelju svog konteksta i u usporedbi s drugim nalazima te vrste, dragocjena i skupa obiteljska ostavština, koja odražava religijsko-ritualno-apotropejsku i emocionalnu narav priloga. Djevojčica u rimskom svijetu sama po sebi nije mogla uživati visoki društveni status, već ga je uživala posredno, kao dio obiteljskog nasljeđa stečenog po ocu. Djevojčicama je, kao i ženama, bio dostupan jedino skuplji ukop, uključujući i raskošnije priloge (nakit i posuđe). Međutim, pozadina takvog ukopa nije uvijek ista. Ona može biti i društveno-statusna i/ili samo imovinska. Isto je tako važno ne zaboraviti da se grobnim obredom nastojao stvoriti privid društvenog ili imovinskog položaja koji pokojnik za života nije uživao, dok su s druge strane pojedinci koji su za života uživali visoki društveni i/ili imovinski status razmjerno skromno pokopani. Stoga se autorica s pravom odlučila pretpostaviti da je pozlaćeno stakleno dno u grobu 45 prije svega emocionalno i religijsko-ritualno-apotropejski prilog, dok imovinska podloga u tom slučaju ostaje nerazjašnjena.

U trećem poglavlju vrednuju se nalazi u njihovu arheološkom kontekstu. Nastojanja Ch. Moreya i L. Faedo oko ustanovljavanja radionica nisu se pokazala konačnima. L. Faedo ograničila se isključivo na radionice u Rimu, a eventualne

provincijalne radionice uopće nije uzela u razmatranje. Autorica je u svojim prijašnjim radovima spomenula mogućnost panonskog podrijetla Stakla I, no u svjetlu novog nalaza, promijenila je mišljenje, te na osnovu iznesenog pretpostavlja da je Staklo I proizvedeno u Rimu, odnosno u Italiji, dok je Staklo II, uzimajući u obzir iznimnu sličnost sa pozlaćenim staklom iz Dunaújvárosa, te njihovu različitost u odnosu na cjelokupan korpus te građe, moguće proizvedeno u nekoj panonskoj radionici. Vrednujući dva iznimna komada na razmjerno skromnom provincijalnom nalazištu Štrbinci, autorica je izbjegla formulu da će buduća istraživanja riješiti zagonetku, budući da je naselje na Štrbincima najvjerojatnije potpuno uništeno. Međutim, pozlaćena stakla i pozlaćena lukovičasta fibula s portretnim medaljonima iz groba 29 (nesumnjivo u vlasništvu osobe visokog društvenog statusa) govore u prilog da je naselje na Štrbincima imalo narav kasnoantičke *civitas* (grad) s potrebnim urbanim komponentama, uključujući i onu upravnu.

Knjiga Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova, autorice Branke Migotti, iznimno je djelo koje konačno na zadovoljavajući način obrađuje oba pozlaćena stakla pronađena na Štrbincima, te ih stavlja u kontekst cjelokupnog europskog korpusa te građe. U knjizi je dan pregled stanja istraživanja materije, te je uz popis korištene literature i kritički osvrt na istu, na taj način svakome tko se zainteresira za spomenutu temu uvelike ulakšan pristup problematici. Autorica je na temelju opsežne bibliografije, a uz pomoć europskih stručnjaka koji se bave tom temom, dala relevantan opći pregled bitnih elemenata (terminologije, tehnologije izrade, klasifikacije, radioničkog podrijetla, datacije, te primarne i sekundarne namjene), kao i svoje komentare i zaključke o spornim pitanjima. Na taj je način znatno doprinijela boljem razumijevanju jedne, u hrvatskoj arheologiji razmjerno slabo poznate kategorije građe, ponudivši publikaciju koja će biti nezaobilazna u svakom daljem bavljenju tom temom.

Ljubica Perinić